

adıyla tanınan bu dükkânlar tonoz örtülüdür. Caminin doğu yönünde avlu duvarı ve Dârülhadis Medresesi'nin altında bir sıra halinde yer alan tonozlu dükkânlar da Dökmeciler Çarşısı diye tanınmaktadır. Ayrıca Tıp Medresesi'nin kuzeyinde yine arazi eğiminden kazanılan alt kotta, Vezneciler yönünde yer alan ve üzerinde su yolu ile odaları da barındıran yapının altında yine bir sıra tonozlu dükkân mevcuttur. Odalar. Külliye caminin kuzey avlu kapısının iki yanı ile üstünde ve dış avlu duvarındaki güney kapıları üzerinde görevliler için yapılmış odalar bulunmaktadır. Ayrıca güneybatı yönünde Bozdoğan Kemerinden ayrılarak külliye doğru su yolunu devam ettiren yapının üst kotunda bugün yıkık olmakla beraber bir sıra taş odanın olduğu anlaşılmaktadır. Süleymaniye Su Yolu. Bozdoğan Kemerinin ucunda yer alan kubbeden başlayarak külliye doğru devam eden bir su yolunun varlığı bilinmektedir. Buradan gelen su sibyan mektebinin yanında yer alan maksemden külliye dağılmaktaydı. Çeşme. Caminin güneyinde 1207 (1792-93) tarihli sade barok üslubunda bir meydan çeşmesi bulunmaktadır. Köşeleri pahlanmış kare planlı çeşme sivri kubbe ile örtülü olup kesme taştan inşa edilmiştir. Vaktiyle külliye inşaatı sırasında işçilerin kullanımını için burada bir çeşmenin yapıldığı ve çeşmenin XVIII. yüzyılın sonunda yenilenmiş olduğu düşünülmektedir. Farklı işlevleri üstlenen kurum ve binalarıyla Süleymaniye Külliyesi, XVI. yüzyılın görkemli cami örneğini sunduktan başka sur içinde yer aldığı konum ve araziye uygun planlanması bakımından mimari teknolojiyi ve klasik çağda ulaşılan uygarlık düzeyini toplu bir planlamayla birleştiren seçkin bir örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Vakfıyesi (haz. Kemâl Edib Kürçüoğlu), Ankara 1962; Sâî Mustafa Çelebi, *Tezki-retü'l-bünyân*, İstanbul 1315; A. Gabriel, "Sainte Sophie source d'inspiration de la mosquée Süleymaniye", *VIe Congrès internationale d'études byzantine*, Alger 2-7 octobre 1939, Paris 1948, s. 230; Kâzım İsmail Gürkan, *Süleymaniye Darüşşifası*, İstanbul 1966; Neşet Akmandor, "Koca Sinan'ın Plancılığı, Eserleri ve Mühendisliği", *Koca Sinan* (der. Cengiz Bektaş), İstanbul 1968, s. 49-62; Cevdet Çulpan, "İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 291-299; Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, Ankara 1972-79, I-II; a.mlf., "Süleymaniye Camii ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993-994 (1585-1586)", *VD*, IX (1971), s. 109-161; İhsan Bingöler, *Mimar Sinan ve Süleymaniye*, İstanbul 1975; Tanju Cantay, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapılar*, İstanbul 1989; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Mu-*

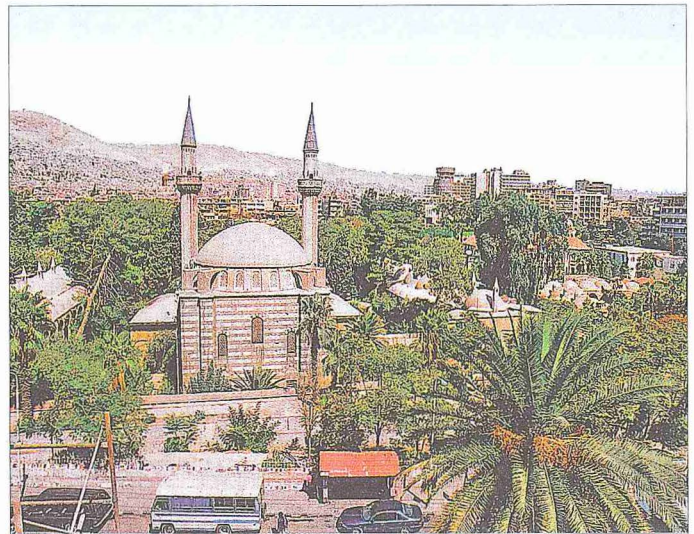
teşem Süleymaniye, İstanbul 1991; Abdülaziz Bayındır, "Cultural Foundations of the Architecture of Süleymaniye", *Architectural Heritage Today: Mimari Mirasın Bugünü*, İstanbul 1996, s. 297; Ahmet Aslanoğlu, "Süleymaniye Külliyesi'nin Tarihî Yanmada Silüetindeki Egemenlik Oluşumuna Katkısı", a.e., s. 298-300; Uğur Derman, "Süleymaniye Camii'nde Hat Sanatı", a.e., s. 303-305; Aras Neftçi, "The Circulation System of the Doome Roofing of the Süleymaniye Mosque", a.e., s. 307-318; Aydın Hasan Polatkan, "Süleymaniye Camisi ve Ayasofya: Bir Atf", *Semra Ögel'e Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, İstanbul 2000, s. 63-69; *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi* (ed. Selçuk Mülayim), Ankara 2007; Reşit Saffet, "La mosquée Suleimaniye", *TTOK Belleteni*, II/2 (1931), s. 14-17; A. Süheyl Ünver, "Süleymaniye Külliyesi'nde Darüşşifâ, Tıp Medresesi ve Darül'akakire Dair", *VD*, II (1942), s. 195-207; Sedat Çetintaş, "Süleymaniye Ayasofya'nın Taklidi Değildir", *Mimarlık*, IV/1-2, Ankara 1947, s. 14, 39; Celal Esat Arseven, "Süleymaniye ile Ayasofya Arasında Bir Mukayese", *Yeni İstanbul*, İstanbul 12 Ekim 1954, s. 6; Arcan Akın, "Mimar Sinan, Ayasofya ve Süleymaniye", *Arktekt*, sy. 320, İstanbul 1965, s. 134; Eser Tutel, "Mimar Sinan'ın Ölümsüz Eseri Süleymaniye", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 15, İstanbul 1966, s. 44-48; Haluk Karamağaralı, "Süleymaniye Camii", *Önasya*, II/5, Ankara 1967, s. 12-13; Erdem Yücel, "Mimar Sinan'ın Türbesi", *Arktekt*, sy. 352 (1973), s. 189-190; H. Şinasi Çoruh, "Süleymaniye Camii ve Tarih Kitabesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, XV/12, İstanbul 1979, s. 30-33; Hüseyin Atay, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazetnâmeler", *VD*, XIII (1981), s. 171-235; Gülrü Necipoğlu-Kafadar, "The Süleymaniye Complex in Istanbul an Interpretation", *Muğarnas*, III, Leiden 1985, s. 92-117; Mehmet Demirci, "Süleymaniye'yi Gezerken", *Türk Edebiyatı*, XIII/156, İstanbul 1986, s. 69-70; Selma Göker, "Sultan Süleyman, Architect Sinan and Süleymaniye", *Turkish Review Quarterly Digest*, III/18, Ankara 1989, s. 31-40; a.mlf., "Sultan Süleyman, Mimar Sinan ve Süleymaniye", *Kültür ve Sanat*, II/6, Ankara 1990, s. 78-80; Şinasi Acar, "Süleymaniye'nin Düşündürdükleri", *Tasarım*, sy. 102, İstanbul 2001, s. 108-117.

 SELÇUK MÜLAYİM

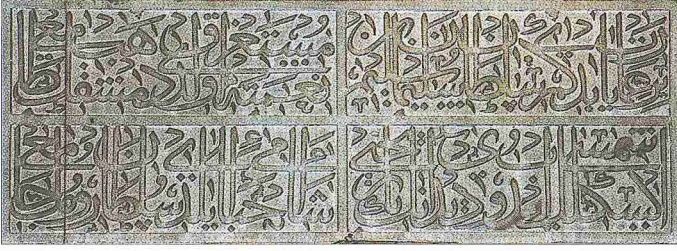
SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ

Şam'da
XVI. yüzyılın ortalarında
inşa edilen külliye.

Külliye yapılarından cami ile müşterilâti Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 962-966 (1554-1559) yılları arasında inşa edilmiş, II. Selim zamanında 1566-1567 yıllarında medrese ve arasta eklenmiş, hankah da 1576'dan sonra tamamlanmıştır. Külliye merkezini oluşturan caminin taçkapısı üzerinde metni Şemsî Ahmed Paşa'ya ait manzum kitâbede bâni olarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın adı verilmekte, inşaatın 962'de başlayıp 966'da tamamlandığı belirtilmektedir. Nitekim İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesi'nin inşaat defterlerinde 966'da (1559) inşaatı bitirilen Şam'daki camiye kurşun kaplamaların yollandığı kayıtlıdır. O tarihlerde Şam valisi olan, daha sonra vezir pâyesiyile Üsküdar'daki külliye yaptıran Şemsî Ahmed Paşa külliye inşaatına nezâret etmiş olmalıdır. Külliye başlangıçtaki mimari programı caminin yanı sıra tabhâne odaları, kendi içinde matbah, fırın, kiler ve yemekhane birimlerinden oluşan imaret ve çifte kervansaraydan oluşmaktaydı. Bu yapılar Mimar Sinan'ın eserlerinin dökümünü veren tezkirelerde kayıtlıdır. Ayrıca İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesi'nin inşaat defterlerinde 1553 yılının Kasım ve Aralık aylarında Muslihuddin Halîfe adlı bir hassa mimarının Sinan'ın delâletiyle Şam'a gönderildiği belirtilmiştir. Öte yandan Şam beylerbeyinin İstanbul'a yolladığı 17 Haziran 1560 tarihli mektuptan inşaat sorumlulu olan kişinin Şamlı Todoros adında bir hristiyan mimar olduğu anlaşılmaktadır.

Süleymaniye
Külliyesi –
Şam

Sam
Süleymaniye
Cami'i'nin
kitâbesi

Nitekim gerek camide gerekse diğer bazı külliye birimlerinde gözlenen oranlar ve inşaata ilişkin ayrıntılar uygulamada yerel iş gücünün kullanıldığını göstermektedir.

Almavî, vakıf mütevellisi ve nâzırı Mevlânâ Molla Ağa el-Acemî'nin ilk bina emini olduğunu, daha sonra bu görevin Mustafa adında birine verildiğini belirtir. Medresenin tamamlanmasının ardından İstanbul'dan Şam beylerbeyine yollanan bir فرمانla külliyyeye bir de hankah eklenmesi istenmiştir. Medrese yalnızca *Tuhfe-i Mîmârîn*'de kayıtlıdır. Arasta ile hankah ise hiçbir tezkirede belirtilmemiştir. Bu sebeple söz konusu yapıları Sinan'a mal etmek mümkün değildir. Esasen mimari ve tezeyni özellikleri de bunu doğrular. Külliye'nin yerinde Memlûk döneminde Gök Meydanı (Meydânü'l-ahdar) denen bir cirit sahasının yer aldığı bilinir. Şam'ın dışında Barada ırmağı kıyısında, mesire niteliğindeki bu mevkide cirit meydanına nâzır Sultan I. Baybars'ın 665-668'de (1266-1269) inşa ettirdiği Kasrû'l-ablak adlı bir saray bulunmaktaydı.

Külliye'de ilk inşa aşamasına ait kesimin yerleşiminde Sinan döneminin diğer külliyelerinde görülmeyen, buna karşılık Fâtih Külliyesi'ni hatırlatan katı simetri dikkati çeker. Burada biri cami, diğeri imaret olmak üzere kible ekseninde sıralanan iki odaklı bir dağılım söz konusudur. Dikdörtgen planlı arsada caminin bulunduğu güney kesiminde yanlarda tabhâne birimlerinin meydana getirdiği birer kanat uzanır ve bunların güney uçlarından hareket eden duvarlar cami kitlesine saplanır. Arsanın kuzey kesiminde ortada imaret, yanlarda birer kervansaray yer almaktadır. Camiyle imaretin arasına dikdörtgen planlı büyük bir abdest havuzu yerleştirilmiştir. Arsanın doğu ve batı girişleri bu menzil külliyesinin üzerinde yer aldığı yolu plana yansıtır. Caminin ve tabhâne kanatlarının arkasında (güney) kalan bahçenin batı kesimi hazîreye dönüştürülmüştür. İmaretin arkasında (kuzey) kalan bah-

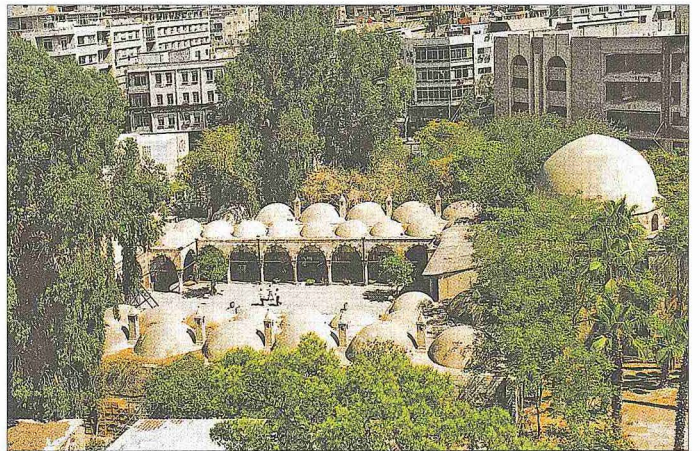
çenin duvarında tek kubbeli sayvanla donatılmış tâli bir giriş vardır. Yerleşim planında simetriden ayrılan iki öğeden biri, cami-imaret ekseninden hafifçe doğuya kaydırılmış olan bu girişle arsanın güneybatı köşesindeki pahta yer alan diğer tâli giriştir. Arasta avlunun doğu girişinden hareket etmekte ve muhtemelen arsa verilerinden kaynaklanan bir sebepten ötürü doğu duvarıyla dik aç yapmamaktadır. Bu yüzden arastanın güney kanadından geçilen medrese de külliye'nin Kanûnî Sultan Süleyman dönemine ait yapılarına paralel değildir. Arasta ile cami çevre duvarı arasında kalan köşeye helâlar yerleştirilmiştir.

Kare planlı olan, tek kubbeyle örtülü caminin duvarları, Suriye'de Osmanlı döneminden önce yaygın biçimde görüldüğü gibi siyah bazalt ve beyaz kalker taşıyla alternatif biçimde örülmüştür. Yapının güneybatı ve güneydoğu köşeleri dıştan payandalarla takviye edilmiş, giriş (kuzey) cephesi Sinan dönemine ait başka camilerde yer alan çift revakla donatılmıştır. Dış revak sakıflı, iç revak yanlarda kubbeli, ortada tekne tonozlu olarak tasarlanmış, dışta mukarnaslı, içte baklavalı başlıklar kullanılmıştır. Harimin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yükselen tek şerefeli minareler konik külâhlarla sona erer. Yerel üslûpla başşehir üslûbunun birlikte göz-

lendiği taçkapı siyah-beyaz geometrik geçmelerden oluşan bir kuşakla çevrilidir ve klasik Osmanlı tarzındaki mukarnaslı kavsarası istirdide biçiminde bir yarım kubbecikle sonlanır. Mihraba ve minbere de aynı melez üslûp hâkimdir. Alt sıradaki pencerelerin üzerinde sivri hafifletme kemerlerinin aynaları sır altı tekniğinde yerel çinilerle kaplıdır. Hazîrede VI. Mehmed (Sultan Vahdeddin) ile sürgünde vefat eden hânedan mensuplarından ve son dönem ricâlerinden bazı kimseler gömülmüştür.

Kare planlı tabhâneler beşer birimden meydana gelen iki kanatta toplanmış, avlu yönünde sivri kemerli ve kubbeli revaklarla donatılmıştır. Birer ocağa sahip olan birimler sekizgen kasnaklı kubbelerle örtülüdür. Pencereleri taçlandıran sivri hafifletme kemerlerinin aynaları çini bezemeyle kaplıdır. "T" biçiminde bir alanı kaplayan imaret bölümü dışarıdan bakıldığında erken dönem Osmanlı mimarlığına has zâviyeli camileri andırır. Merkezdeki kare planlı matbah kendi içinde kare planlı dört birim barındırmaktadır. Güney (avlu) yönündeki iki birim kubbelerle, kuzeydeki iki birim tekne tonozlarla örtülüdür. Bütün bu örtü öğelerinin merkezinden bacalar yükselir. Doğu ve batı yönünde yeş alan, kiler ve yemekhane bölümlerini barındıran dikdörtgen planlı kanatlar da kare planlı ve kubbeli ikişer birimden meydana gelmektedir. Yapının avlu cephesinde on iki birimli ve kubbeli bir revak uzanır. Kervansarayı meydana getiren kanatlar dikdörtgen bir alana iki sıra halinde yerleştirilmiş on dörder birimden oluşur. Kare planlı olan bu mekân birimleri kasnaklı kubbelerle örtülüdür. Üst yapıyı taşıyan kemerler kare kesitli pâyelere ve duvarlara oturmaktadır. Avluya açılan girişler güney duvarlarında yer alır.

Sam'daki
Süleymaniye
Külliyesi'nin
medrese ve imaret
kısmı (Abdüsselam
Uluçam
fotoğraf
arşivi)

Medrese planı itibariyle açık avlulu ve revaklı Osmanlı medreselerinin özelliklerini sergiler. Avluyu kuşatan sivri kemerli revakların gerisinde yirmi iki adet kare planlı ve kubbeli medrese hücreleri sıralanır. Arastaya açılan girişi izleyen ve hücrelerin önündeki revaklardan geriye çekilmiş olan üç birimli revakta başlıklar mukarnaslı, diğerleri baklavalıdır. Kare planlı ve kubbeli mescid-dershaneinin önünde aynı şekilde revaklardan geri çekilmiş üç birimli ve sakıflı son cemaat yeri vardır. Mescid-dershaneinin soğan kubbesi yöredeki Eyyübî ve Memlûk dönemi kubbelelerini andırır. Avlunun merkezinde dikdörtgen planlı abdest havuzu yer almaktadır. Dikdörtgen planlı ve sivri beşik tonozlu iki sıra dükkândan oluşan arasta doğu-batı doğrultusunda uzanır. Doğu kapısı dışa, batı kapısı cami-imaret avlusuna açılmakta, ortada güney yönündeki kapı medreseye, bunun karşısındaki kapı da yine dışa açılmaktadır. Tamamen ortadan kalkmış olan hankahın, Gök Meydanı'nda yer alan ve şehre uzaklığının sebep olabileceği asayiş sorunları dolayısıyla inşaatı yarım bırakılan yeniçeri kışlasının tâdil edilmesiyle oluşturulduğu, yirmi derviş hücrelerini barındırdığı bilinmektedir. Mimari özellikleri tesbit edilemeyen yapının, klasik dönem Osmanlı külliyelerinde yer alan diğer tarikat yapıları gibi revaklı bir avlunun çevresinde sıralanan odalardan meydana geldiği tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretü'l-bünyan*, s. 37, 45; a.mlf., *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-bünyan ve Tezkiretü'l-ebniye* (nşr. Hayati Develi – Samih Rifat), İstanbul 2002, s. 110, 115, 179, 183; E. Eglî, *Sinan*, Erlenbach 1954, s. 74-75, 116; Rifkî Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara 1965, s. 23; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 166, şekil 394; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 235-237; a.mlf., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 80-83; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 69-70, 257, 264, 300, 366; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, New York 1987, s. 256-257; a.mlf., *Sinan: Ottoman Architecture and its Values Today*, London 1993, s. 58-59; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 256-257; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 31, 36, 67, 72, 82, 90; Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, Princeton 2005, s. 222-230; J. M. Rogers, *Sinan*, London 2006, s. 37, 52, 69, 71, 119; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 586.

M. BAHA TANMAN

Şam
Süleymaniye
Medresesi
Mescid-
Dershaneisi
(Abdüsselam
Uluçam
fotoğraf
arşivi)

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ

İstanbul'da değerli yazma ve basma eser koleksiyonlarının bulunduğu kütüphane.

Süleymaniye Külliyesi'nin birinci ve ikinci medreselerinin kitaplık haline getirilmesiyle meydana gelen kütüphane, İstanbul'un çeşitli semtlerinde mevcut kütüphanelerdeki kitapların bir araya toplanmasıyla oluşmuştur. Büyük çoğunluğu İstanbul'da bulunan, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde kurulan ve hemen hemen tamamı vakıf olan kütüphaneler, çeşitli sebeplerle kendi binalarını ve içindeki kitapları koruyamaz veya hizmet veremez hale gelince Evkaf Nezâreti kıymetli eserleri bir binada toplamaya karar vermiştir. Bazı kitaplar, I. Dünya Savaşı sebebiyle 1914 yılında Sultanselim'de Medresetü'l-mütehassısın'a nakledilmiştir (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 191). Bununla birlikte yeni bina arayışları sürmüş, eski sadrazamlardan Âlî Paşa'nın Mercan'da yanan konağının arsası üzerine bir kütüphane yapılması düşünülmüşse de malî imkânsızlık yüzünden bu gerçekleşmemiştir. Nihayet kitapların Süleymaniye medreselerinde toplanmasına karar verilmiş, Medresetü'l-mütehassısın'a götürülen kitaplar Süleymaniye Camii içindeki kitaplarla birlikte külliyenin ikinci medresesine konulmuştur. Böylece 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi ortaya çıkmıştır. Kütüphaneye Süleymaniye adının verilmesinde, içerisinde bulunduğu külliyenin yanı sıra camiden gelen ve kütüphanenin çekirdeğini oluşturan Süleymaniye koleksiyonunun da payı vardır.

Süleymaniye Külliyesi'nin tesisi sırasında burada kütüphane binası yoktu. Vakfiyede, "Medâris-i mezbûreye kütüb tedâ-

rik olundukta hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütüb vüzerâ-i izâm-i zevî'l-ihtirâm ma'rife-tiyle ta'yin ve vazifeleri tebyin oluna" denilmektedir (*Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 42). Külliyenin 1557'de hizmete açılmasından birkaç yıl sonra buraya saray kütüphanesinden bazı kitapların gönderilmeye başlandığı, böylece kütüphanenin temellerinin atıldığı belirtilmektedir. Zamanla caminin içinde biriken ve giderek çoğalan kitaplar, I. Mahmud devrinde Sadrazam Köse Mustafa Bâhir Paşa zamanında 1165'te (1751-52) cami içerisinde sağ taraf revak altı demir parmaklıklarla çevrilerek oluşturulan yere konulmuştu. Devri-Hamîdî fihristleri adıyla bilinen seriden olan *Defter-i Kütübâne-i Süleymâniyye* adlı eserde (İstanbul 1310) kütüphanenin tesis tarihi 1280 (1863-64) diye kayıtlı ise de aynı fihristin sonunda yer alan, "... hulâsa defterinde muharrer olduğu veçhile bin iki yüz seksen tarihinde yazılıp kütüphanede bulunan deftere tatbiken ..." ifadesinden bunun kitapların deftere kayıt tarihi olduğu anlaşılmaktadır.

Bugünkü Süleymaniye Kütüphanesi kurulurken cami içerisindeki kütüphane yanında Medresetü'l-mütehassısın'a nakledilen Âşir Efendi, Beşir Ağa, Çelebi Abdullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Damad İbrâhim Paşa, Esad Efendi, Hâfız Ahmed Paşa, Kılıç Ali Paşa, Lâleli, Mesih Paşa, Molla Çelebi kütüphaneleri 1918'de bir araya getirilmiştir. Kütüphanenin ilk müdürü Kırım muhacirlerinden Mûsâ Akyiğitzâde, ikinci müdür Cevdet Bey'dir. Vakıflar tarafından yönetilen kütüphaneler, 1924 yılında Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanınca camii, tekke ve medreselerde bulunan kitaplıklardan bazıları Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne, diğerleri kendi bölgelerine yakın Eyüp'te Hüsrev Paşa, Çarşamba'da Murad Mollâ,